

Станоје Бојанин

Историјски институт, Београд
sbojanin@gmail.com

Меснице – средњовековни назив за зимски мрсни циклус

У раду је изнет у науци не много познат податак о средњовековној употреби речи *меснице* (XV век) у значењу зимског мрсног циклуса, што баца ново светло на постојећу проблематику континуитета, промена и преображаја у етнолошким и историјским наукама, отварајући нова поља истраживања посвећена „карневалским” облицима понашања и празновања у веома оскудно документованом фолклору средњовековне Србије.

Кључне речи:

месо, меснице/месојеђе, карневал,
Велики пост, говорни и писани језик,
лаичка и клирикална култура

Сваком великом хришћанском празнику претходи период поста који, опет, следи иза мрсног циклуса. Током средњег века усталило се поштовање четири посна периода названа према празницима којима претходе: Велики или Ускршњи пост, пост Светих апостола, Великогоспојински и Божићни пост.¹ Најзначајнији, уједно и најтежи у години, јесте Велики пост који пада у касну зиму и рано пролеће, и представља припрему за највећи хришћански празник, Васкрсење. Са тим у складу је значај који се придаје мрсном периоду који претходи Великом посту, у односу на друге мрсне циклусе током године. Значај се не исцрпљује његовим положајем у систему великих хришћанских празника, већ и у смени сезонских циклуса према чијим је ритмовима живело аграрно друштво.² У хришћанској Европи, зимски мрсни циклус, који

¹ Л. Мирковић, *Хеортологија или историјски развитак и богослужење празника православне источне цркве*, Београд 1961, 254-276; *The Oxford Dictionary of Byzantium II*, ed. A. P. Kazhdan, Oxford University Press, New York-Oxford 1991, 1205, s. v. Lent.

² О узајамној повезаности литургијског календара Цркве и аграрног календара уп. *Medieval Folklore: An Encyclopedia of Myths, Legends, Tales, Beliefs, and Customs, Vol. I*, editors C.

отпочиње божићним празницима, представља време игре, карневала, свадби и других сличних светковина на којима доминира *телесно*, односно – да се овом приликом ограничимо на област исхране – месо и друга храна коју треба избегавати током предстојећег посног циклуса. То је време када се не обављају главни послови аграрног друштва, што је на ликовном плану симболично представљено децембарским или јануарским свињокољем и јануарским, понегде фебруарским, безбрижним одмором покрај ватре.³ Османски порез на клање свиња поводом божићних празника у Србији и другим областима Југоисточне Европе XVI века, познат као „ресум од Божића“ (resm-i Bojık),⁴ посредно указује на свеprisутност и истрајност наведене праксе код хришћанског становништва, и на њено знатно старије, средњовековно порекло.

Поменути период у српском и јужнословенском фолклору XIX и XX века назива се месојеђе или меснице – као, на пример, на Косову и Метохији, у Темнићу, Скопској Црној Гори и сл.⁵ Донедавно, било је отворено питање да ли су ови термини у наведеном значењу припадали средњовековном лексичком фонду.⁶ Сведочанство о њиховом присуству у језику и фолклору средњег века баца ново светло на постојећу проблематику континуитета, спорих промена и преображаја приликом истраживања народне културе.⁷

Lindahl, J. McNamara, J. Lindow, Santa Barbara-Denver-Oxford 2000, 309-314, s. v. *Festivals and Celebrations* (M. W. Walsh). Према А. Гуревич, *Категорије средњовековне културе*, Матица српска, Нови Сад 1994, 122, „аграрно време било је, у исти мах, и литургијско време“.

³ B. Henisch, *The Medieval Calendar Year*, The Pennsylvania State University Press 1999, 29-49; Н. Тихонравовъ, *Памятники отреченной русской литературы*, томъ II, Москва 1863, 420.

⁴ D. Bojanić, *Turski zakoni i zakonski propisi iz XV-XVI veka za smederevsku, kruševačku i vidinsku oblast*, Istorijski institut, Zbornik za istočnjačku istoriju i književnost knj. 2, Beograd 1974, 21, 37, 41, 56, 61, 65, 163.

⁵ В. С. Караџић, *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечма*, Беч 1818, 395; *Рјечник хрватског или српског језика VI*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1904-1910, 611, 612 (даље у тексту *Рјечник JAZU*); Г. Елезовић, *Речник косовско-метохијског дијалекта I*, СКА, Београд (1932) 400; В. С. Караџић, *Живот и обичаји народа српскога*, Беч 1867, 18-19; М. Ђ. Милићевић, *Живот Срба сељака*, Српски етнографски зборник I, СКА, Београд 1894², 89-90, 181; Српски етнографски зборник № VII (1907) 7, 257, 385, 441, 450; № XIV (1909) 31; Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Нолит, Београд 1998², 303, s. v. *Месојеђе* (прво издање 1970) (даље у тексту СМР); Р. Влаховић, *Обичаји, веровања и празноверје народа Југославије*, Београд 1972, 93-94; М. Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба*, Београд 1990, 152-153. У савременом бугарском језику то су „месници“, Д. Маринов, *Народна вяра и религиозни народни обичаји*, фототипно издание, Софија 1994², 131, 787.

⁶ Проблем сам уочио приликом истраживања светковина у средњовековној Србији, С. Бојанин, *Забаве и светковине у средњовековној Србији (од краја XII до краја XV века)*, Историјски институт – Службени гласник, Београд 2005, 188. Тада сам указао на значај текста чији садржај овом приликом у целини објављујем, са преводом на савремени језик.

⁷ О поменутим концептима уп. *Medieval Folklore*, XXIV-XXV, 333-342, s. v. *Folklore* (C. Lindahl); C. Lindahl, *Bakhtin's Carnival Laughter and the Cajun Country Mardi Gras*, *Folklore* 107 (1996) 57-70.

Поменуте речи, *месојеђе* и *меснице*, нису уврштене у речнике старословенског језика и његових националних редакција,⁸ као што их не налазимо ни у Даничићевом речнику, где су своје место нашле речи из средњовековног говорног српског језика.⁹ Са друге стране, као средњовековни, посведочени су термини *месопуст* (*месопоустъ*, ὁλόκρεως, *carnisprivium*) и *сиропуст* (*сиропоустъ*, τυροφάγος), *субота* и *недеља месопусна*, *петак*, *субота* и *недеља сиропусна* (*сирна*), којима се, према црквеном типичу, наговештава постепени завршетак зимског мрсног циклуса – престанак употребе меса, односно сира, млечних производа и јаја у исхрани.¹⁰ Њихово основно значење непосредно је везано за литургијски контекст и духовну припрему пред Велики пост.¹¹ У јужнословенским католичким срединама, последње две недеље пред Велики пост могле су бити назване „недеља пред месопустом“ (*Sexagesima*) и „недеља на месопуст“ (*Quinquagesima*).¹²

Реч *месопуст* дословно значи напуштање меса у исхрани,¹³ те није необично што је у средњовековном језику означавала и само време Великог

⁸ *Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков)*, под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой, Москва 1999², 341; F. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinitum, emendatum auctum*, Scientia Verlag Aalen, Wien 1977², 393; *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae*, 19, ČSAV, Praha 1969, 263-264; И. И. Срезневский, *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам II*, Санктпетербург 1895 (фототипско издање Москва 1958), 255-257.

⁹ Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских II*, Београд 1863, 58.

¹⁰ Л. Мирковић, *Хеортологија*, 144-146; *Лексикон српског средњег века*, ур. С. Ћирковић, Р. Михаљчић, Београд 1999, 400, s. v. *Месојеђе*, *месопуст* (С. Бојанин) (даље у тексту ЛССВ); Л. Мирковић, *Романов типик*, *Зборник МС ДН 13-14* (1956) 57; Д. Грбић, К. Шкорић, *Бечкеречки типик из 14. века*, Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске књ. 9, Нови Сад 2003, 15, 16, 17; *Типик архиепископа Никодима. Књига друга. Српкословенски текст разрешио Лазар Мирковић*, приредио Ђорђе Трифуновић, Београд 2007, 82а-б, 124а-б, 125а-б, 126а, 127а-б, и даље; уп. В. Савић, *Лексичке особине Типика архиепископа Никодима из 1318-1319 године*, Београд 2008, магистарски рад одбрањен на Филолошком факултету у Београду 11. 06. 2008. г. пред комисијом коју су сачињавали проф. др Г. Јовановић, проф. др Ј. Грковић-Мејџор, проф. др Б. Чигоја и проф. др Ђ. Трифуновић.

¹¹ Л. Мирковић, *Хеортологија*, 144-146.

¹² J. Vajs, *Najstariji hrvatskoglagoljski misal s bibliografskim opisima svih hrvatskoglagoljskih misala*, Djela JAZU, knj. 38, Zagreb 1948, 58; M. Pantelić, *Hrvojev misal i njegov historijski-liturgijski sastav*, in: *Missale Hervoeiae ducis spalatensis croatico-glagoliticum. Transcriptio et commentarium*, ed. B. Grabar, A. Nator, M. Pantelić, Ljubljana-Graz-Zagreb 1973, 491; V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, JAZU, Zagreb 1908-1922, 648; L. Moszyński, *Старосрпски и старохранатски јеванђелистар као одраз две различите традиције средњовековног хришћанства балканских Словена*, Научни састанак слависта у Вукове дане 14/1, Београд 1985, 32-33; уп. М. Pantelić, *Pashalne tabele i datiranje glagoljskih kodeksa*, Slovo 25-26 (1976) 273-293.

¹³ Приликом напуштања престола ради повлачења у манастир, велики жупан Стефан Немања је, према приповедању Теодосија, позвао своје велможе да заједно учине „последњи пир“ и да *mesomy trapezú wty mene wtypústimy*, *Живот Светога Саве написао Доментијан* (= *Теодосије*), изд. Ђ. Даничић, Београд 1860, 39.

поста.¹⁴ Са друге стране, словенска реч **месонаденик** уопштено означава конзумацију меса, независно од наведеног периода и система поменутих празника.¹⁵ У руском језику је у XVI и XVII веку посведочена реч „мясоѣдъ“, којом се обележавају сви мрсни периоди у години.¹⁶ У пасхалијама Никодимовог типика (1318-1319. година) забележена је реч **месомастъ** (само у једном случају), која је употребљена уместо речи „месопуст“.¹⁷ Омашком унета у овакву врсту текста, највероватније под утицајем говорног језика, она открива несумњиво другачији концепт завршних дана мрсног периода, када се акценат ставља не на напуштање, већ на (несвакидашњу) употребу меса у исхрани. У сваком случају, званични језик Цркве истиче „напуштање“, „остављање“, а не „једење“ меса. Оно може бити појачано и извесним скраћивањима, као што је, на пример, „недеља пред пустом“ (где је „месо“ испуштено), посведочено у појединим римокатоличким богослужбеним књигама.¹⁸ Такође, не треба губити из вида да је у говорном и писаном језику преовладавао и другачији назив за завршне дане мрсних циклуса у години, или за зимски мрсни циклус у целини – *покладе*.¹⁹ Покладе су сматране синонимом за месопуст, што је посведочено у називу „недеља покладна“.²⁰

¹⁴ F. Miklosich, *Lexicon*, 393; И. И. Срезневский, *Материалы II*, 256; *Slovník jazyka staroslověnského*, 264; *Словарь русского языка XI-XVII вв.*, Академия наук СССР – Российская академия наук, Институт русского языка, Москва, вып. 9 (1982) 346, 347.

¹⁵ **Не вѣше же до потопа ни месонадениа ни винопитѣа**, А. Вукомановић, *Грађа за историју народа и књижевности српске: Повѣстъ ѡтѣ вѣтѣа и ѡ царствѣхъ васеѣхъ родовъ*, Гласник ДСС 10 (1858) 215; Ћ. Даничић, *Рјечник II*, 58; *Словарь русского языка XI-XVII вв.*, 347; уп. F. Miklosich, *Lexicon*, 393; *Slovník jazyka staroslověnského*, 264.

¹⁶ „Ни въ постъ, ни въ мясоѣдъ”, *Словарь русского языка XI-XVII вв.*, 346.

¹⁷ В. Савић, *Лексичке особине*, 340; *Типик архиепископа Никодима*, 178а.

¹⁸ V. Mažuranić, *Prinosi*, 648. Реч „пуст” је усвојена у фолклору јужнословенских римокатолика, Р. Vlahović, *Običaji*, 93.

¹⁹ Реч је присутна у већем броју различитих извора (средњовековна писама, записи, и сл.), Ћ. Даничић, *Рјечник II*, 345. У католичким срединама се појам поклада могао проширити на целокупни зимски мрсни период, *Рјечник JAZU*, svezak 45 (1930) 504. Уп. ЛССВ, 400 (С. Бојанин).

²⁰ V. Mažuranić, *Prinosi*, 648. Према ауторима *Рјечника JAZU*, реч „покладе” има највероватније исто значење као „месопуст“, односно, значи напуштање, остављање меса у исхрани. У речнику Joakima Stulli Dubrocsanina, *Rjecnoslòxje, u komu donosuse upotrebljenja, urednia, mucsnia istieh jezika krasnoslovja nacsini, izgovaranja i prorjecsja Illir.-Ital.-Lat. I*, u Dubrovniku 1806, 420, обе ове речи представљене су као синоними. Интересантно је приметити да се и порекло речи *карневал* – која је током последњих неколико столећа средњег века ушла у националне језике западне Европе – изводи из напуштања једења меса: „carnem levare“, односно „carne levare“; она је првобитно означавала време уочи Пепељаве среде, а касније и целокупни мрсни период, уп. *The Oxford English Dictionary. A New English Dictionary on Historical Principles*, vol. II, Oxford University Press 1961, 906, s.v. Carnival, као и знатно садржајнију лингвистичку студију С. Merlo, *Die romanischen Benennungen des Faschings*, Wörter und Sachen. Kulturhistorische Zeitschrift für Sprach- und Sachforschung III, Heidelberg 1912, 88-101.

Постојање сложеница заснованих на употреби/неупотреби меса у исхрани, наводи на чврсто утемељену претпоставку да су називи меснице и месојеђе средњовековног порекла. Да би се позитивно утврдило њихово постојање у средњовековном језику и њихова употреба у значењу зимског мрсног циклуса, истраживач се налази пред нетакнутим и непрегледним пољем свога истраживања, углавном препуштен срећи и случају да тражену реч открије у бројној рукописној средњовековној грађи, или можда у разуђеној научној литератури која није имала за циљ детаљније истраживање средњовековног фолклорног наслеђа Јужних Словена.²¹ Наведени труд показује се, свакако, целовитијим и прецизнијим, односно мање двосмисленим и неодређеним, уколико сами извори садрже објашњење поменутих термина, или се у контексту употребе препознаје значење које су они могли имати код савременика. Истраживања су се показала плодним, а резултат је појава речи меснице и њено објашњење у једном рукопису из XV века.²²

Реч је о рукопису Архива Српске академије наука и уметности, стара збирка бр. 24 (АСАНУ № 24), „депног формата“ (135x100 мм), уопштено назван *зборник апокрифа*, писан на хартији српском рецензијом, који се на основу водених знакова датира у последњу четвртину XV века²³. Рукопис је у

²¹ У наведеном контексту треба указати на један пример из чакавског дијалекта: израз „krat'ka mesojiê“, *Missale Hervoiæ*, 16d, означава време од Богојављења („effanie“) до Великог поста („kogizme“) наглашавајући различиту дужину периода, у зависности од почетка посног циклуса. М. Pantelić, *Hrvojev misal*, 490-491 сагледава га у контексту словенске терминологије употребљене у црквеном тексту. (Приликом транскрипције, латинично „j“ стоји место глагољског „ђерв“ са фонетском вредности „j“, а место слова „јат“, пред вокалом употребљено је „ê“, А. Nazor, *Karakteristika jezika i pisma Hrvojeva misala*, in: *Missale Hervoiæ*, 508-511; В. Grabar, *O kritičkom izdanju Hrvojeva misala*, in: *Missale Hervoiæ*, 511-512).

²² Средњовековна и савремена реч је *pluralia tantum*, и треба је, наравно, разликовати од речи „месница“ или „месарница“, којом се означава место где се месо продаје, *Rječnik JAZU*, t. VI, 610; F. Miklosich, *Lexicon*, 394, *мѣсѣница/мѣсѣница* преводи лат. *macellum*.

²³ Наслов „зборник апокрифа“ и оквирно датирање рукописа у XV век, Д. Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI-XVII века)*, САНУ, Београд 1982, № 348, 38. У другу половину XV века рукопис датирају Јб. Штављанин-Ђорђевић и М. Гроздановић-Пајић, *Ситнији списи Ђуре Даничића III: Описи ћирилских рукописа и издања текстова*, приредио Ђ. Трифуновић, САНУ Београд 1975, 021. Овом приликом се захваљујем господину Радоману Станковићу, археографском саветнику из Археографског одељења Народне библиотеке Србије (НБС), који је, према постојећој необјављеној документацији водених знакова рукописне збирке Архива САНУ, наведено датирање ограничио на последњу четвртину XV века. Најпотпунији опис објавио је Јб. Стојановић, *Каталог рукописа и старих штампаних књига. Збирка Српске краљевске академије*, СКА, Београд 1901, 173-177, који га уопштено назива „зборник“ и датира у прву половину XVI века. Према касније насталим записима, књига је 1595. године била својина Матеја Прибисалића из Трговишта „у Расу под крилом Свете Тројице назване Сопотани“ (л. 285б), а 1682. године повезао ју је изнова „ђак“ Веселин из села Себечева (л. 291б). Према овом другом запису, рукопис је назван „палеја“, Јб. Стојановић, *Стари српски записи и натписи I*, СКА, Београд 1902, № 866, 251; № 1797-1800, 429.

науци углавном познат по палеји, апокрифним саставима, хроничи Георгија Амартола и сл, или по записима и примерима тајног писма.²⁴ На листу 252а чита се кратко објашњење о израчунавању месопуста и дужине трајања „месница“. Оно представља једно од неколико веома уопштених упутстава (једно од њих је и начин израчунавања Петровог месопуста и дужине поста²⁵) која је требало познавати ради лакшег сналажења током прве половине године, и представља јединствену целину са пасхалним таблицама, иако садржај не стоји у директној вези са њиховим шематским приказима и компликованим прорачунима.

Ћ ОБРЋЋЊИ МЕСНИЦЪ И МЕС(О)ПЃСТА.²⁶

О МЕС(О)ПЃС(ТЃ). Њше хоџеши обрѣсти мес(ь)нице, и мес(о)пѣс(ть). обрѣсти прѣвѣ евреѡм фаскѣ. потом(ь) хр(и)стїаномъ пасхѣ. и брои ѡт христїанске пасхе ѓѡпет(ь) по синаѓарѣ и наврон, .нѣ. д(ь)ни, тоѓи ес(ть) мес(о)пѣс(ть).

О МЕС(ь)НИЦ(ѣ)Х(ь). И обрѣтъ мес(о)пѣс(ть). коѓа м(е)с(е)ца ѡи кои д(ь)нѣ по синаѓарѣ. ѡт т(о)го д(ь)не брои ѓѣ ѡпет(ь) до, .кѣ. дек(ембра) кѓ[е] кс(ть) роѓдство. и елико ѡбрѣтеши числа нед(ѣ)ль, тоѓи сѣт(ь) мес(ь)нице.

„О израчунавању месница и месопуста

О месопусту. Ако хоѣш наћи (израчунати) меснице и месопуст, прво наћи јеврејску пасху, затим хришћанску пасху, и број од хришћанске пасхе уназад према синаксару (календару) и изброј 57 дана. Тај (дан) је месопуст.

²⁴ М. Н. Сперански, *Историјска палеја, њени преводи и редакције у старој словенској књижевности*, Споменик СКА 16 (1892) 6; Н. Радошевић, *О словенским преводима Шестоднева у манастиру Хиландару и о рукопису Хил. 405*, Хиландарски зборник 10 (1998) 185; *Апокрифи старозаветни према српским преписима*, приредио и на савремени језик пренео Т. Јовановић, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 23/1, Просвета-СКЗ, Београд 2005, 490, 491, 495, 496, 497, 498; Н. Ђ. Јанковић, *Астрономија у старим српским рукописима*, САНУ, Београд 1989, 40, 41, 54, 107, 130, 237 (у контексту традиције проучавања астрономије, настанка света, сунца и месеца и сл.); Ђ. Даничић, *Тайна буквица у старим рукописима*, ДСС 9 (1859) 175-176; Исти, *Запис из неколико рукописа*, Rad JAZU 1 (1867) 179. Ј. Стојановић, *Стари српски записи*, 251, 429.

²⁵ С. Бојанин, *Израчунавање „Петровог месопуста“*, поклада и поста према рукопису АСАНУ № 24, Miscellanea (2009), текст у припреми за штампу.

²⁶ Приликом објављивања текста углавном сам се придржавао упутства за издавање текста при Старом српском архиву, задржавајући оригиналну интерпункцију и правопис. Пошто је текст снажно прожет говорним језиком, прихватио сам извесна колебања у правопису, као на пример, приликом писања речи „меснице“/„месьнице“ (в. нап. 33 и 34), „узопет“/„уѣ опет“ (од *въспаѣтъ*, *въспетѣ*, односно *възѡпаѣтъ*) и сл., док сам скраћеницу „о мес(о)пѣс(тѣ)“ разрешио према тексту који непосредно следи: „о петровѣ мес(о)пѣс(тѣ) и постѣ и д(ь)нѣ“, в. С. Бојанин, *Израчунавање „Петровог месопуста“*.

О месницама. И нађи месопуст којег је месеца и дана по синаксару. Од тог дана број уназад до 25. децембра који је Рождество, и колико нађеш да има недеља, толико трају меснице.“

Дужина трајања циклуса којим су обухваћени Велики пост и сиропусна седмица увек је иста (57 дана), док је дужина месница променљива, јер је омеђена празником Христовог рођења (25. децембар) и покретним празником, месопусном недељом. Познавање датума Васкрса и Божића и дужине циклуса када се не једе месо омогућава да се утврди како датум месопуста тако и дужина трајања периода када се месо једе. Дани се броје „уназад“ према календару: педесет и седам дана од Васкрса до месопуста (убројана оба празника), и затим одређен број дана до двадесет и петог децембра. У складу са црквеним календаром (у којем се прецизно разликују дани месопуста од сиропуста) и својим именом, меснице не означавају мрсни период у целини. Остаје отворено питање да ли је на практичном плану и у лаичкој култури, у вези са локалним обичајима, појам могао обухватити и сиропусну седмицу пред Велики пост.²⁷ У сваком случају, овде објављени текст указује на практичан значај познавања месопуста и дужине трајања месница, односно, на њихову улогу временских граничника²⁸ који појединцу омогућавају лакше сналажење у црквеном календару, у друштву у коме су се образовање и писменост сматрали као ствар неколицине, а јавно поштовање поста, мрса и празника, неизоставним обичајем целокупне хришћанске заједнице.

Одређивање месопуста и указивање на дужину трајања дозвољене конзумације меса у контексту црквеног календара чини неизоставни део пасхалија и пасхалних таблица. У пасхалним таблицама рукописа АСАНУ № 24 (л. 253б, 254а, 254б-255а), као и у пасхалији касније дописаној (за 1532-33. год.) (л. 285б) период употребе меса у исхрани обележен је формулом **меса јести**²⁹, што значи, на пример, да уколико је Ускрс 19. априла, месо се једе осам недеља и три дана, пошто месопуст пада 22. фебруара. Иста формула, „меса јести“, понавља се у пасхалијама других рукописа, као на пример, у

²⁷ У свакодневним приликама, изгледа, није било необично јести месо ни током сиропусне седмице, (бар оно које би преостало иза месопуста), уп. коментар Ивана Ђурића у: *Византијски извори за историју народа Југославије VI*, Београд 1986, 113, 114, нап. 68, 131. О томе в. С. Бојанин, *Забаве и светковине*, 197-198. Према знатно касније забележеној етнографској грађи из XIX и XX века, меснице, односно месојеђа могле су да трају, у зависности од различитих региона и области, и до Белих, сирних, односно Ускршњих поклада, СМР, 303.

²⁸ О значају празника у контексту „увођења реда у време“, Е. Лич, *Два огледа о симболичком представљању времена*, Градина, год. VIII, бр. 5-6, Ниш 1983, 62-63. ЛССВ, 400 (С. Бојанин), са наведеним примерима из друге врсте извора.

²⁹ Скраћеница **мѣс ѣстѣ** разрешена је према пасхалијама и пасхалним таблицама из рукописа XIV- XVII века, в. следеће две напомене.

Триоду, прва трећина XIV века, или у Требнику, почетак XV века,³⁰ или пак у пасхалним таблицама рукописних и штампаних књига из XV-XVII века,³¹ док је у пасхалији типа Никодимовог типика у употреби формула која истиче датум месопуста.

Прецизно навођење дужине периода када се „месо једе“ и/или датума месопуста, уз формално изостављање сиропуста, дана којим се завршава мрсни циклус у целини, несумњиво указује на друштвени значај меса у исхрани током зимских месојеђа. Ипак, период чију је дужину требало тачно познавати, није у наведеним пасхалијама формално означен посебним именом. То не значи да није могла постојати сложеница „месојастје“, изведена од синтагме „меса јести“, али она није заменила постојећу формулу.³² Међутим, за разлику од поменуте формуле, присуство говорног језика препознаје се у изразу „месне недеље“ (седмице), употребљеног у пасхалији штампаног Псалтира с последовањем Ђурђа Црнојевића из 1495. године,³³ што директно упућује на појам меснице. У наведеном контексту, овде објављени текст добија на свом пуном значају.³⁴

³⁰ Пасхалије су наведене према годинама: 1329/1330, у години битке на Велбужду, месо се једе „седам недеља“, Триод, НБС № 645, л. 409а-б или 1420/1421. године, „четири недеље и пет дана“: мес(а) пастѣ .ѿ. нед(ѣ)лк и .ѿ. д(ѣ)ни, а 1432/1433, „седам недеља и пет дана“: мес(а) пастѣ .ѿ. нед(ѣ)лк, и .ѿ. д(ѣ)ни, Требник, Пећ № 76, л. 95б, 97а (НБС микрофилм А 4396).

³¹ Пасхалије се налазе у различитим богослужбеним књигама, као што је Изборно јеванђеље, Четворојеванђеље, Минеј, Псалтир с последовањем, Октоих, Требник, или у Епитимијном номоканону и Тумачењу Матејевог јеванђеља, и у другим зборницима. У њима је углавном у пуном облику исписано „меса пастѣ“. Поводом писања овог рада прегледао сам микрофилмове рукописа Народне библиотеке Србије (НБС: № 10, № 25, № 326, № 352), Копитареве збирке (Cod. Кор.: № 15, № 23) и Хиландара (№ 88, № 171, № 378, № 391, № 481), према описима Љ. Штавланин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Пајић, Л. Цернић, *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије I*, Београд 1986 (у „регистрау садржаја“ нису наведене све пасхалије) и В. Мошин, *Ћирилски рукописи у Повијесном музеју Хрватске. Копитарева збирка словенских рукописа и Дојсов ћирилски одломак у Љубљани*, Београд 1971, и према каталогу Д. Богдановић, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, Београд 1978; за штампане књиге: Октоих петогласник (1537. г.) и Празнични минеј (1538. г.) Божидара Вуковића, уп. Б. Мијановић, *Пасхални циклус Ђурђа Црнојевића*, Цетиње 1994, 100-101, 108-109.

³² У пасхалијама руских рукописа стоји „мясоестия 6 недѣль и 2 дни“ и сл., *Словарь русского языка XI-XVII вв.*, 347. У српскословенском рукописном наслеђу реч се није одомаћила у пасхалним таблицама (в. претходну напомену), иако се чита у таблица Псалтира с последовањем из XVII века (НБС № 46, л. 90а), који је преписан са руског предлошка, највероватније у манастиру Св. Тројице Пљеваљске (о рукопису в. Љ. Штавланин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Пајић, Л. Цернић, *Опис*, 97-98). У штампаном Празничном минеју Божидара Вуковића није унета у таблицу, али је употребљена у њеном коментару, у значењу зимског мрсног циклуса, Б. Мијановић, *Пасхални циклус*, 109; уп. нап. 21.

³³ Месніе неделк или месныхъ недељ, ѿ неделк, и ѿ дни (пасха је 22. марта), уместо „меса јести“, *Псалтир с посљедовањем Ђурђа Црнојевића 1494*, фототипско издање, Цетиње 1986, кв. 24; фототипско издање ове пасхалије доноси у прилогу своје књиге Б. Мијановић, *Пасхални циклус*, 129, 130. У прилог утицају говорног језика јесте податак из

Потврда о *месницама* у значењу зимског период мрса, из рукописа XV века, посредно сведочи о томе да је ова реч у наведеном значењу могла бити у употреби и у ранијим столећима. Њено формално одсуство у пасхалијама, литургијским књигама, календару, и у црквеној књижевности уопште, упозорава да она није припадала званичном језику цркве, што у средњовековном контексту значи писаном језику. У поменути састав реч је, највероватније, ушла из говорног језика.³⁵ Њено постојање не искључује претпоставку да је и реч месојеђе, у значењу месног зимског периода (или месног циклуса у години), била део средњовековног лексичког фонда, на шта посредно указују горепоменуте сложене.

Средњовековно сведочанство о постојању јединственог термина којим је обухваћен целокупни зимски период једења меса необично је важно у контексту оскудне и веома слабо очуване изворне грађе о фолклору средњовековне Србије. Оно недвосмислено указује на постојање концепта о изузетности зимских мрсних дана код савременика, лаика и клирика,

саме књиге, који господина Ђурђа Црнојевића, покровитеља штампарске делатности, доводи у везу са увођењем пасхалије, *Псалтир с посљедовањем*, кв. 23; Б. Мијановић, *Пасхални циклус*, 33-46; *Пет векова српског штампарства 1494-1994: Раздобље српскословенске штампе XV-XVII век*, приредили М. Пешикан, К. Мано-Зиси, М. Ковачевић, Београд 1994, 114-115. За годину 1495. а не 1494. као годину штампања Псалтира Ђурђа Црнојевића, в. *Исто*, 165. „Месне недеље“ се, такође, јављају у пасхалијама рукописних књига које се доводе у везу са пасхалијом поменутог Псалтира, као што је, на пример, она у „Зборнику призренском“, с краја XVI века (НБС № 36, л. 596-616), уп. Д. Грбић, *Два преписа пасхалије из 'Цетињског псалтира' у србуљским рукописним књигама*, у: *Црнојевића штампарија и старо штампарство*, Радови са научног скупа, Цетиње 11. и 12. мај 1989. г., ЦАНУ, Подгорица 1994, 132-134.

³⁴ Треба скренути пажњу на то да је у пасхалној табели Пуне Синтагме Матије Властара, коју је објавио Стојан Новаковић, у колони намењеној за *круг месеца*, ситнијим словима дописана реч *меснице*, *Матије Властара Синтагмат. Азбучни зборник византијских црквених и државних закона и правила. Словенски превод времена Душанова*, изд. С. Новаковић, СКА, Београд 1907, 443. Ова, условно речено, неуобичајена „интервенција“ у пољу *круга месеца* пасхалне таблице не постоји у многим преписима словенске Пуне Синтагме, као што је рукопис Патријаршијске библиотеке (ПБ) № 70 из XIV века (тзв. „Старији Карловачки рукопис“, који Новаковић није узео за своје издање), или рукописи ПБ № 50, Дечани № 112 и Музеја Српске православне цркве (МСПЦ) № 89, сва три из XVI века, и сл. У сваком случају, наведени податак посредно потврђује извесну учесталост поменути речи у средњовековном говорном језику.

³⁵ Не треба губити из вида да се реч јавља у тексту чија је композиција прилагођена средини у којој је преовладава усмена реч, док се рукописна књига АСАНУ № 24, са својим разноврсним садржајем, налазила дуже време у парохијској средини (в. горе нап. 23). У сваком случају, састави који прате садржај пасхалних таблица (тзв. „пасхалија Јована Дамаскина“ и „пасхалија Кирила Философа“) обично су сложенији, као што је то у штампаном Псалтиру с посљедовањем Ђурђа Црнојевића, или у Празничном минеју Божицара Вуковића, и томе слично, Б. Мијановић, *Пасхални циклус*, 103-109, 113-130; Р. Милошевић, *Православна пасхалија*, Смедерево 2005; уп. *Пет векова српског штампарства*, 106-113, или у Пуној Синтагми Матије Властара где се налази потпуно другачије конципиран текст о израчунавању месопуста (*Како обрѣтактъ се месопустъ?*), *Матије Властара Синтагмат*, 440-441.

издвајајући поменути период у односу на друге мрсне циклусе године. То допушта претпоставку да су могла постојати извесна понашања и активности означена често као „карневалска“, као и тумачења слична онима у католичким срединама позног средњег века, или у знатно касније документованом фолклорном наслеђу XIX и XX века, што отвара нове правце у истраживањима фолклора средњовековне Србије. Називи „меснице“, „месне недеље“, или „месојаст“ из Никодимовог типика – знатно поузданије од термина месопуст, уведеног за потребе црквеног литургијског календара³⁶ – указују на друштвени значај зимског периода који претходи Великом посту и на његову интерпретацију у култури лаичког становништва, народних обреда, светковина и забава.³⁷

Stanoje Bojanin

***Mesnice* – Eating Meat: a Middle Age Name for Winter Big Fat Eating Cycle**

Key words:

meat, mesnice/eating meat, carnival, Great fasting, written and spoken language, laic and clerical culture

This paper discusses the usage and meaning of the expression mesnice, based on the source from the 15th century. This term is related to the period in between Christmas and big fat eating cycle, when it is allowed to consume animal products, especially meat. The research shows an existence of a concept different than those of the Church one, expressed in terms *mesopust* (meat) and *siropust* (cheese) which imply restraint in consuming meat and cheese in a diet. The testimony about the existence of the unique term mesnice, which included the whole period of meat consuming, points out to a significance of the winter big fat

³⁶ За реч „месопуст“ в. R. Zett, *Beiträge zur Geschichte der Nominalkomposita im Serbokroatischen. Die altserbische Periode*, Böhlau Verlag Köln Wien, 1970, 114-115.

³⁷ Уп. С. Бојанин, *Забава и светковине*, 188.

eating cycle preceding Great fasting, and which has a special place in the cyclical change of season errands in an agrarian based society. In turn, this allows us to assume the existence of certain behavior and activities such as carnival forms of celebration, similar to those in the Catholic environments in the late middle age Europe, or much later, in the documented folk inheritance of the 19th and 20th century, which, in turn, could point out to new fields of research in poorly documented folklore of the middle age Serbia. The term *mesnice* (and meat weeks), much more than the term *mesopust*, points out to a social significance of the period preceding the Great fasting and its interpretation within a laic culture, folk rituals, celebrations and fun.